

УДК 821.161.2-3.08 Українка: 811.133.1

О. В. Мазяр

**ХУДОЖНЯ ФУНКЦІЯ ФРАНКОМОВНИХ ЕЛЕМЕНТІВ
У ПРОЗІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

У статті досліджується художня функція франкомовних вкраплень у прозових творах Лесі Українки «Чашка», «Жаль», «Пізно», «Надморем».

Ключові слова: прозові твори, оціночно-емоційні тропи, франкомовні запозичення.

Багатогранна літературна спадщина Лесі Українки давно стала предметом вивчення багатьох літературознавців. Біографія, епістолярій, поезія і драматургія

досліджувались і сучасниками, і вченими радянського і пострадянського періодів, літературознавцями української діаспори (М. Євшан, М. Зеров, М. Драй-Хмара, П. Одарченко, О. Косач-Кривинюк, І. Журавська, Л. Міщенко, В. Святовец та ін.).

Відповідно до певних стереотипів щодо сприйняття творчості Лесі Українки, можна стверджувати про певну недооцінку її прози. На жаль, справжні імпульси прозової творчості письменниці довгий час були поза увагою критиків. На початку ХХ століття було проаналізовано зміст оповідань Лесі Українки без глибокого сюжетного аналізу (І. Стещенко, А. Ніковський). У дослідженнях М. Зерова наголошується на автобіографічності деяких прозових творів Лесі Українки, які автор називає «драматичними спогадами діалогами», а не оповіданнями. У 50–80 роках ХХ століття провідні схеми і одноманітність аналізу епічної творчості Лесі Українки, яка ніби-то перебувала під впливом російської літератури і виступала проти західно-європейського космополітизму (О. Дейч, В. Курашова, І. Журавська). Навіть у більш ґрунтовних дослідженнях художньої прози Лесі Українки Л. Кулінської та Т. Третяченко, спостерігається певна політична заангажованість. Так, зазначається, що загалом прозова спадщина Лесі Українки має революційне спрямування [2, с. 5].

У дослідженнях П. Одарченка творчість Лесі Українки розглядається досить об'єктивно, науковець зауважує, що художня проза Лесі Українки тематикою і стилістичними особливостями пов'язана з її лірикою і драматичними поемами.

У сучасному літературознавстві постать Лесі Українки розглядається в контексті інтелектуальних і духовних пошуків її складної доби. У цих працях аналізуються чинники, що вплинули на творчість письменниці, акцентується увага на постмодерній теорії тексту, піднімається питання естетики Лесі Українки (В. Агеєва, Г. Гундорова, О. Забужко, М. Моклиця). Дійсно, “проза не була для Лесі Українки випадковим явищем. До прози зверталася вона протягом усього свого творчого життя і почувала себе в цьому літературному роді ніби в господі близьких і рідних людей” [2, с. 5].

М. Моклиця зауважує, що іронічне ставлення критиків не заважало авторці писати прозу і будувати плани щодо неї навіть наприкінці життя у стані смертельної хвороби [3, с. 130]. Для Лесі Українки проза – це спроба створити щось корисне, це – спостереження письменниці за життям. Прозові твори Лесі Українки з'являються на зламі ХІХ–ХХ століть, у час, коли відчувалась гостра потреба жанрово-стильової, естетичної переорієнтації літератури, розширення тематики художніх творів. В цей час “предметом художнього зображення в прозовому творі стає почуття героя, настрої, психологічні чи філософські ремінісценції через якість людського характеру” [5, с. 30]. Отже, як зазначає М. Моклиця, прозаїк показує подію, моделює характери і відповідну поведінку персонажів.

Леся Українка свій шлях прозаїка почала з малих форм, а саме: оповідання, образки, психологічні зарисовки, які найбільше імпонували їй та опирались на підтекст, спроможний значно перевищити розміри буквального тексту. Майстерність творення підтексту Лесі Українки полягає у використанні оціночно-емоційних тропів, які часто мають символічне значення, наявності психологічної деталі. Прозові твори Лесі Українки умовно поділяють на такі категорії: казки, оповідання на сільську тему та розповіді про життя інтелігенції. Відповідно у останніх простежується

тенденція до використання авторкою франкомовних запозичень перш за все з метою реального відтворення мовленнєвих явищ, характерних саме для цього прошарку українського суспільства кінця XIX століття.

Так, наприклад, образки “Чашка” та “Пізно”, написані на конкурсних вечорах “Плеяди”, не зважаючи на прості сюжетні лінії, мають певний підтекст, який підкреслюється за допомогою вжитку франкомовної лексики. Головна героїня “Чашки” – молода панночка Надія – чекає гостей з нагоди своїх іменин та заінтригована тим, який подарунок приготує друг дитинства – панич Василько. Молодий чоловік дуже хоче знайти щось “достойне”, але брак коштів не дозволяє йому цього зробити. Ось тому він змушений придбати для панночки чашку з надписом французькою “Souvenir” (спогад), а не коштовну брошку. Леся Українка надає слову “сувенір” додаткового значення, адже воно символізує вибір головної героїні твору. Спочатку вона тримає біля себе скромний подарунок панича, і читач милується любов'язністю дівчини. Але, на жаль, чашка падає і розбивається у момент, коли полковник Трубацький дарує героїні дорогу брошку. Ось тут читач розуміє манірність і штучність пані Надії, яка хоч і заховала черепки безталанної чашки, але наступного року заручилася з поважним полковником. За допомогою низки контрастів, які стосуються імен героїв, а саме – панич Василько і полковник Трубацький, чашка з надписом “souvenir” (згадка) і брошка з надписом “speranza” (надія), Леся Українка надає своїм героям більшої виразності і динамічності. Вживання слова “souvenir” підкреслює реалістичність головних героїв твору, оскільки воно допомагає розкрити сутність головної героїні оповідання.

У оповіданні “Пізно” теж домінує контраст, який чітко виявляється в ставленні до героїні обох її чоловіків. Перший чоловік любив і поважав свою дружину, навіть обожнював її. Він залишився у її спогадах “une bonne rate” (добряком), чого не скажеш про другого чоловіка героїні, який виявився бездушним і цинічним людиною. У даному випадку Леся Українка використовує влучну характеристику персонажа, ввівши у контекст франкомовний вислів у переносному значенні, адже слово “une rate” у перекладі з французької означає “тісто”. Еластичність, податливість тіста нагадують м'якість людського характеру, навіть слабкість. Отже, використання Лесею Українкою своєрідної гри слів, акцентує увагу читача на доброті першого чоловіка змарнілої панни, яка, будучи молодою і красивою, “позволяла йому любити себе і вважала се за велику ласку” [6, с. 103].

У шлюбі з другим чоловіком змінюється спосіб життя головної героїні, її зовнішність та емоційний стан. Даючи портретні характеристики своїй героїні, Леся Українка не випадково вживає вислів “une femme de trente ans” (тридцятирічна жінка), вказуючи на вік, коли пані залишилась вдовою, а пavidше мається на увазі інший варіант перекладу – словосполучення “жінка бальзаківського віку”, деталь, яка підкреслює трагізм долі героїні, яка ніби перегукується з нещасною долею героїнь О. Бальзака, розчарованих у шлюбі.

На нашу думку використання письменницею франкомовного виразу є звертанням до обізнаного у світовій літературі українського читача.

Найбільшу увагу дослідників прози Лесі Українки привертає оповідання “Жаль”. Радянські літературознавці Т. Третяченко і Л. Кулінська вважають, що

основною темою оповідання є викриття моралі буржуазного суспільства. Л. Кулінська зауважує, що у цій повісті Леся Українка глибше аналізує психологію героїв, шукаючи нові стильові прийоми та нові ефективні способи психологічного аналізу [2, с. 47]. Слід зазначити, що оповідання “Жаль” було неоднозначно сприйняте сучасниками поетеси, так, наприклад, І. Франко схвально оцінив його, а М. Павлик порадив знищити. У цьому творі авторка зображає псевдоаристократичний світ в іронічному тоні, з цією метою дається велика кількість детальних описів зовнішності героїв, їхнього вбрання, інтер’єру. Для цього Леся Українка вводить в контекст франкомовні калькування, які поєднуючись з українською лексикою, надають комічності персонажам. Наприклад, в родині Турковських вживають слово куафіур, а не зачіска, туалети, а не вбрання, модистка замість кравчиня. Леся Українка точно відтворює мову своїх персонажів, характерну для їхнього середовища. Ось чому письменниця відбирає мовний матеріал, який найбільше відповідає характеру світосприйняття діючих осіб, вона вплітає цілі французькі фрази: “Vous chanter et enchanter” (Ви співаєте і зачаровуєте), “Il faut bien courir le risque!” (Варто ризикнути!) щоб підкреслити аристократичне походження героя чи наслідування.

В оповіданні існує символічний образ рожевої канапки, яка супроводжує героїню у різних життєвих ситуаціях. На цій канапці Софія познайомилась зі своїм майбутнім чоловіком, канапка переїхала з своєю господинею до її нової оселі та зрештою, ставши власністю баронеси, залишилась болючим спомином молодої жінки про її минуле. Канапка – символ безтурботного життя Софії, про яке вона завжди мріяла і яке так необачно втратила. Можна припустити, що вживання Лесею Українкою франкомовного запозичення “канапка” (canapé) було не випадковим, оскільки саме чужомовне слово підкреслювало претензійність героїні у доборі меблів.

Абсолютно виправданим є використання слова “*mésalliance*” (нерівний шлюб), яке стало загальноживаним, тобто авторка вибирала слова, які збагачували словник української мови. Письменниця аналізує вагання князя стосовно одруження з молодою панною, яка “вроджена бути княгинею”, хоча сама походить не з аристократичного роду. Слід зауважити, що після одруження князь починає називати дружину на французький манер *Sophie*, але йому прикро, що молодій княгині не вистачає такої вишуканості, як наприклад, у баронеси. Щоб яскравіше виразити конфлікт, який лежить в основі стосунків представників різних прошарків суспільства, а саме міщанства і дворянства, Леся Українка вплітає франкомовну лексику: “*distinction*” (вишуканість), “*la bonne société*” (вище товариство).

Письменниця наптовхує на думку, що для князя його дружина асоціюється з весняним безтурботним метеликом, вона у своєму “*négligé frou-frou*” (ранковому легкому вбранні) поводить себе досить легковажно і змушує навіть ревнувати до молодого панича. Тепер Софія не хоче одягатись “*comme une bourgeoise*” (як міщанка) і утримувати свій салон “*comme une mansarde*” (як мансарду). Використання у репліках Софії французьких порівнянь ще яскравіше виділяє відчуженість героїні від вищого світу, який так і не приймає молоду жінку. Це стає очевидним після смерті збанкрутілого князя, коли молода вдова бачить вже неприховану неприязнь від своїх колишніх “друзів”. Змальовуючи образ баронеси, капризної і лицемірної аристократки, Леся Українка вживає значну кількість франкомовних вкраплень,

щоб підкреслити захоплення пані усім французьким. У лексику баронеси введені також мовні кальки, такі як “едукація” (виховання), від французького “éducation”, десперувати (втрачати надію) від дієслова “désespérer”, “несесер” (скринька з необхідними речами), від “nécessaire”. Цей прийом надає образу баронеси реалістичності і підкреслює її зверхність та егоїстичність. Словесні перепалки між Софією і баронесою насичені франкомовною лексикою. У цих діалогах і монологах звучать ноти розпачу Софії та її ненависть до баронеси, жаль до самої себе.

Ось, наприклад, у відповідь на репліку баронеси: “J’ai des nerfs horriblement dérangés” (В мене страшенно розстреснені нерви), Софія подумки каже: “Ой мені уже тіі nerfs (нерви), втопивши лютий погляд в землю” [6, с. 79].

Леся Українка поволі налаштує читача на трагічну розв’язку оповіді. Адже спочатку вона зображає свою героїню досить приземленою міщанкою, але після неочікуваних змін у житті Софії, вона сама починає задумуватись про сенс життя та піби реабілітується в очах читача. Аналізуючи змодельовану психіку своєї героїні, Леся Українка робить її жертвою обставин.

Використання французької мови дозволяє Лесі Українці поглибити образи персонажів в соціальнокультурному і водночас психологічному аспекті. Кожне франкомовне вкращення у стиль акцентує якийсь важливий елемент змісту. Так у оповіданні “Над морем” значна кількість порівнянь французькою мовою мають підсилювальне значення у портретних характеристиках примхливої та недалекої московської панночки Алли Михайлівни. Молода пані, яка вважає себе красунею, обожнює білий колір, на всіх балах вона “rien que du blanc” (тільки в білому), намагається бути “simple et distinguée” (простою та елегантною) та прагне спілкуватись з представниками “de la société” (вишуканого товариства). Але разом з цим Алли Михайлівна демонструє зверхність у побутових стосунках зі своєю нянею, при зустрічі з молодим робітником. Її “пусті речі та безжурне щebetання” [6, с. 169] дійсно справляють гнітюче враження на читача. Оповідачка порівнює героїню з бідною “Chapeçon Rouge” (Червоною Шапочкою), яка, бігаючи по лісу, абсолютно не думає, що з нею буде. Використовуючи такі влучні франкомовні характеристики Леся Українка підкреслює душевну бідність Алли Михайлівни, яка “не звикла учитись” і не любить книжок “pour les enfants sages” (для розумних дітей), а цікавиться бульварними романами та фліртує з місцевими серцеїдами. Образ Алли Михайлівни створюється в динаміці, авторка змальовує його поступово, вона вводить у лексику своїх героїв і слова та вирази розмовного стилю: “Quelle cachouitière!” (Яка скритниця!), або “Plaisir passé, joujou cassé” (Минула втіха, зламана забавка!) чи “petit air de soeur grise” (міна сестри милосердя) – цей прийом поетеси цілком розкриває сутність головної героїні, тонка іронія звучить в оціночних характеристиках. Алли Михайлівна зливається з усією курортною публікою з неймовірними куафюрами, декольованими сукнями і штучними жестами і залишається на одному березі моря, засміченого усякими нечистотами, а оповідачка твору відпливає “на чисте море”, яке є уособленням сподівань і самої авторки.

Отже, прозові твори Лесі Українки вирізняються своєрідністю моделювання способів зображення і вираження, адже вона не лише талановито володіла словом, а й зважала на питання читачького сприйняття тексту.

Література

1. Журавская И. Е. Леся Украинка и зарубежные литературы / Журавская И. Е. – М. : Наука, 1968. – 175 с.
2. Кулінська Л. П. Проза Лесі Українки / Кулінська Л. П. – К. : Вища школа, 1976. – 165 с.
3. Моклиця М. В. Естетика Лесі Українки / Моклиця М. В. – Луцьк, 2011. – 242 с.
4. Святовец В. Ф. Епістолярна спадщина Лесі Українки / Святовец В. Ф. – К. : Вища школа, 1981. – 183 с.
5. Третьяченко Т. Г. Художня проза Лесі Українки / Третьяченко Т. Г. – К. : Наук. думка, 1983. – 287 с.
6. Українка Леся. Зібр. тв.: у 12-ти / Українка Леся. – К. : Наук. думка, 1978. – 567 с.

Mazyar O. Artfeature French elements in theprose ofLesia Ukrainka

The article deals with the artistic function of French insertions in prose works of LesyaUkrainka "Cup", "Sorrow", "Late", "Abovethesea".

Key words:prose work, evaluating and emotional tropes, French borrowings.

Мазяр О. В. Художественная функция франкоязычных элементов в прозе Леси Украинки.

В статье рассматривается художественная функция франкоязычных заимствований в прозаических произведениях Леси Украинки «Чашка», «Жаль», «По-зно», «Надморем».

Ключевые слова: прозаические произведения, оценочно-эмоциональные тропы, франкоязычные заимствования.